

Поліщук Ольга

доктор філософії, доцент
кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-7734-4459
e-mail: olga_2210@ukr.net

РОЛЬ СІМ'Ї У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Анотація. У статті досліджено роль сім'ї в моральному вихованні дітей та розкрито його особливості. Обґрунтовано важливість морального виховання для повноцінного розвитку дитини. Наголошено, що моральне виховання дітей відбувається впродовж життя, і визначальне значення в становленні моральності дитини відіграє середовище, в якому вона розвивається і росте.

Автор доходить висновку, що навчити дитину моральних принципів – надзвичайно важливе завдання для батьків. Сім'я – перша школа морального виховання дитини. Правила поведінки, прийняті в сім'ї, дуже швидко засвоюються дитиною і сприймаються нею, як правила загальноприйнятої норми. Найперше завдання батьків полягає в тому, щоб допомогти дітям визначитися з об'єктами їхніх почуттів і зробити їх суспільно цінними. Почуття дозволяють людині відчувати задоволення після зробленого правильного вчинку або змушують відчувати докори сумління, якщо моральні норми були порушені. Основа таких почуттів якраз і закладається в дитинстві, і обов'язком батьків допомогти в цьому своїй дитині. Обговорювати з нею моральні питання, справлятися з негативними емоціями після неприємних новин, тобто сформувати систему моральних цінностей.

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури встановлено, що розвиток моралі в дитини невіддільний від її соціального розвитку. Якщо з якихось причин дитина не має достатньо сформованих соціальних навичок, вона стає схильною до аморальної поведінки.

Ключові слова: сім'я, мораль, моральне виховання, моральні цінності, методи, соціальне середовище, діти, особистість, сімейне виховання.

Постановка проблеми. Сьогодні проблема морального виховання надзвичайно актуальна. Сім'я може виступати як позитивний, так і негативний фактор виховання. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто крім близьких для неї в сім'ї людей – матері, батька, бабусі, дідуся, брата, сестри, не ставиться до дитини краще, не любить її так і не піклується стільки про неї. І разом з тим, ніякий інший

соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити родина.

Сім'я є традиційно головним інститутом виховання. Те, що дитина в дитячі роки набуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя, і за тривалістю свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. У ній закладаються основи особистості дитини, і до вступу до школи вона вже більш ніж на половину сформована як особистість. Головна мета виховання в українській родині – формування в дитини національної свідомості, моральних цінностей, любові до рідного краю, свого народу, шанобливого ставлення до традицій, звичаїв, обрядів. Здається цілком імовірним, що завдання батьків – навчити дитину бути людиною, виховати в ній доброту, милосердя, красу взаємин, терпіння, прищеплювати загальноприйняті в суспільстві моральні норми, форми поведінки. Безперечно, моральне виховання в українській родині визначається потребами нашого суспільства у всебічній активізації інтелектуального й морально-духовного потенціалу національних і загальнолюдських цінностей сучасної особистості (Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина», 2012).

У зв'язку з особливою виховною роллю родини виникає питання про те, як зробити так, щоб максимізувати позитивний і звести до мінімуму негативний вплив сім'ї на виховання дитини. Для цього необхідно точно визначити внутрішньо-сімейні, соціально-психологічні чинники, які мають виховне значення.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Теоретико-методологічні засади трактування морального виховання в українській родині та освіті ґрунтуються на наукових працях визначних педагогів. Високо цінував виховний потенціал морального виховання родини К. Ушинський (1974). На важливості морального виховання, що базується на педагогічних поглядах народу, наголошував талановитий педагог В. Сухомлинський, який розглядав родину як «місцезнаходження духовного життя народу» (Сухомлинський, 1976). Питання традицій і нових тенденцій у розвитку родинної педагогіки розробляв академік М. Стельмахович (1995).

Проблеми сімейного виховання досліджували педагоги А. Аркін, А. Кравець, З. Кузеля, А. Макаренко, О. Сухомлинська, Р. Скульський, Є. Сававко, В. Постовий, Ю. Руденко, П. Шербань, розглядаючи становлення дитини в сім'ї як найбільш природну основу формування психічного і морального складу особистості, розвитку творчих здібностей людини на всіх етапах життя.

Мета статті – визначити роль сім'ї в моральному вихованні дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про освіту» наголошено, що виховні та навчальні заклади повинні забезпечити пріоритетний розвиток високої моральності, духовності у формуванні громадських рис особистості, тобто в суспільстві постала потреба

виховання громадянина освіченого, активного, морально стійкого, духовно багатого.

У Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки (Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина», 2012) акцентовано, що соціальний інститут сім'ї є основним у суспільстві, він формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток та процвітання як громадянина, так і всієї держави. За своєю природою та призначенням сім'я – союзник суспільства у вирішенні його проблем, утвердженні моральних устоїв і соціалізації дітей, розвитку культури та економіки. Саме тому суспільство зацікавлене у фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток.

Актуальність проблеми морального виховання визначається тією важливою роллю, яку воно відіграє в організації процесу морально-духовного становлення дитини на загальнолюдських цінностях в українській родині. В Україні історично склалася власна система виховання, у якій максимально виражені національні риси і самобутність українського народу. Загалом моральне виховання дітей здійснюється у процесі родинно-громадсько-шкільного виховання. Ефективне моральне виховання неможливе без обговорення з дитиною моральної сторони вчинків інших людей, персонажів художніх творів. Діти в спілкуванні формують здатність висловлювати свої почуття, розвивають здатність до співпереживання і співчуття, що дуже важливо для морального виховання дитини. Невміння висловити свої емоції, зрозуміти почуття навколишніх може привести до формування «комунікативної глухоти», яка стане причиною конфліктів дитини з іншими дітьми і може негативно відбитися в процесі формування особистості. Тому дуже важливо розвивати здатність дитини до співчуття, співпереживання, звертати її увагу на те, що відчувають інші люди, збагачувати мову дітей лексикою, що виражає переживання, емоції, почуття.

Мораль – це система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, одна із форм суспільної свідомості. Практика народного виховання передбачає формування в кожній людині моральних оцінок з позицій добра, справедливості, що впливає з народного поняття моралі: моральний той, хто шляхетний, доброчесний, справедливий. Сюди належать і такі поняття, як гідність, людяність, доброзичливість (Лохвицька, 2014).

Роль сім'ї у вихованні дитини надзвичайно велика. Закладені з раннього дитинства основи поведінки залишаються з людиною протягом усього її життя. Виховання починається в родині. Саме серед близьких, рідних людей відбувається розвиток дитини як особистості, закладаються основи її майбутньої поведінки в суспільстві. Сім'я виконує певні функції: забезпечує дитині всі умови для фізичного розвитку; бере участь у формуванні її особистості; закладає основи моральної поведінки;

прищеплює любов до мистецтва, тим самим формуючи творчі інтереси; навчає дитину.

У сімейному середовищі дитина проводить більшу частину свого часу. Саме тому її особистість формується під впливом сім'ї, в процесі взаємин з родичами. Відбувається цей процес за двома основними напрямками: батьки та інші родичі цілеспрямовано впливають на дитину. Вони виховують її, прищеплюють певний образ думок, формують звички. Дитина спостерігає за батьками, старшими братами і сестрами, іншими рідними людьми і намагається поводитися так само, як і вони.

Крім того, сім'я закладає основу моральної поведінки. З дитячих років кожен з нас знає «що таке добре і що таке погано». І все це завдяки батькам та іншим близьким родичам (Кузьмінський, 2003).

Сімейне виховання будується так, щоб застерегти дитину від морального лицемірства, привчати її до моральної стійкості, не допускати порушень норм поведінки не тільки в присутності батьків, а й наодинці, тобто бути чесним перед самим собою, принциповим і твердим в оцінці себе у взаєминах з іншими, непримиренним не тільки до чужих, а й до власних недоліків і слабкостей.

Моральне виховання дітей – справа тонка й складна. Тут не має місця фальші, непослідовності, нещирості у взаєминах між батьками і дітьми. Дитина не народжується моральною чи аморальною, вона поступово стає такою залежно від того, у якому середовищі живе і яке має виховання. Батьківський приклад – велика сила у формуванні моральності у дітей. Для багатьох сімей сьогодні аморально, коли людина не працює або погано працює. Аморально говорити одне, а робити інше або взагалі нічого не робити.

Клімат сім'ї залежить від наявності моральних і соціальних установок, душевного здоров'я, спільних інтересів. Сім'ю зміцнюють загальні справи і турботи, будні, наповнені корисним змістом, громадські та сімейні свята, спільне дозвілля і відпочинок, тому організація такого дозвілля – важливий засіб виховання дитини. У будь-яких найскладніших ситуаціях батьки повинні зважати на почуття власної гідності дитини, бачити в ній особистість, що розвивається, прагнути до взаєморозуміння, заснованого на повазі та довірі, бути справедливими в оцінках її вчинків; в своїх вимогах до дитини завжди залишатися доброзичливими і створювати для неї найкращий моральний клімат в родині. Найголовнішим критерієм оцінки духовно-морального виховання в умовах взаємодії педагогів, дітей і батьків можна вважати вміння дітей застосовувати знання про моральні норми і правила в самостійній діяльності, проявляти увагу, милосердя та допомогу (Щербань, 2000).

Неправильно думають батьки, що у дітей треба формувати лише прості моральні якості, такі, як доброта, чесність, правдивість. Вони не враховують того, що виховання, наприклад, чесності та доброти є невід'ємною складовою формування громадянських якостей особистості. Пізнаючи світ, дитина оволодіває знаннями, при цьому опирається на думку і судження батьків, їх авторитет. Ось чому батькам потрібно чітко зважати, як дитина реагує на кожну суспільну подію, наскільки вона

об'єктивна у своєму судженні. Добре, коли мама й тато володіють майстерністю переконання. Проте надмірна опіка батьків негативно впливає на розвиток особистості, при цьому моральне виховання, як правило, загальмовується або зводиться нанівець. Якими б обґрунтованими не були переконання людини, вони набувають сили, лише перетворюючись у вчинок. При цьому особливо важливим є особистий приклад вихователів та батьків. Від сім'ї залежить моральне обличчя дитини.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей визначено зміст морального виховання як формування у дітей гуманності, доброти, чесності, працелюбства, поваги до батьків, людей, чуйності, милосердя, дисциплінованості, доброзичливості, національної гідності, справедливості, почуття патріотизму тощо. Усі ці провідні якості моральності закладаються в родині на основі моральних чеснот особистості кожного із її членів, їх світогляду, поведінки, взаємин.

Моральність дитини – це необхідна умова її принципових позицій, послідовності поведінки, поваги гідності особистості, духовності. Саме моральне виховання здійснюється шляхом формування у дитини моральних потреб і переконань, моральних почуттів і емоцій, моральних знань про добро і зло. Тому в житті кожної людини батьки відіграють найважливішу роль. Вони дають перші зразки поведінки. Дитина наслідує і прагне бути схожою на матір і батька. Коли батьки розуміють, що багато в чому від них самих залежить формування особистості дитини, то вони поведуться так, що всі їхні вчинки і поведінка в цілому сприяють формуванню у дитини тих якостей і такого розуміння людських цінностей, які вони хочуть їй передати. Такий процес виховання можна вважати цілком свідомим, так як постійний контроль своєї поведінки, взаєморозуміння з іншими людьми, увага до організації сімейного життя дозволяє виховувати дітей у найбільш сприятливих умовах, що сприяють їх всебічному і гармонійному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина».* (2012). Київ 11 с.
- Ушинський, К. (1974). Теоретичні проблеми виховання і освіти. *Вибрані педагогічні твори. Том 1.* Київ. 584 с.
- Сухомлинський, В. (1976). Як виховати справжню людину. *Вибрані твори.* Том 2. Київ. 668 с.
- Стельмахович, М. (1995). *Українська народна педагогіка.* Київ. 312 с.
- Лохвицька, Л. (2014). *Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі».* Тернопіль. 128 с.
- Кузьмінський, А. (2003). *Педагогіка.* Київ. 364 с.
- Щербань, П. (2000). *Національне виховання в сім'ї.* Київ. 260 с.

REFERENCES

- Kontseptsiia simeinoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy "Shchaslyva rodyna". (2012). [The concept of family education in the education system of Ukraine "Happy Family"]. Kyiv 11 s. [in Ukrainian].

Ushynskiy, K. (1974). Teoretychni problemy vykhovannia i osvity [Theoretical problems of upbringing and education]. *Vybrani pedahohichni tvory. Tom. 1.* Kyiv. 584 s. [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a real person]. *Vybrani tvory. Tom 2.* Kyiv. 668 s. [in Ukrainian].

Stelmakhovych, M. (1995). Ukrainska narodna pedahohika [Ukrainian ethnic pedagogy]. Kyiv. 312 s. [in Ukrainian].

Lokhvyt'ska, L. (2014). *Prohrama z moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku "Skarbnytsia morali"* [Program for moral education of preschool children "Treasury of morality"]. Ternopil. 128 s. [in Ukrainian].

Kuzmin'skyi, A. (2003) *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv. 364 s. [in Ukrainian].

Shcherban, P. (2000). *Natsionalne vykhovannia v simi* [National upbringing in the family]. Kyiv. 260 s. [in Ukrainian].

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE MORAL EDUCATION OF CHILDREN

Olha Polishchuk

Doctor of Philosophy, Associate Professor
at the Department of Theory and Methods of Education,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7734-4459

e-mail: olga_2210@ukr.net

Abstract. The article deals with the role of the family in the moral education of children and reveals the features of moral education. The opinion that moral education is very important for the full development of the child is substantiated. The moral upbringing of children takes place throughout their lives, and the environment in which a child develops and grows plays a decisive role in the formation of a child's morality.

The author concludes that teaching a child moral principles is an extremely important task for parents. The family is one of the main sources of moral education of children. The rules of conduct adopted in the family are very quickly assimilated by the child and perceived by him as the rules of the norm. The first task of parents is to help children identify the objects of their feelings and make them socially valuable. Feelings allow a person to feel pleasure after doing the right thing or make him feel remorse if moral norms have been violated. The basis of such feelings is laid in childhood, and the task of parents to help their child in this. Discuss moral issues with her, help form a system of moral values.

Based on the study of psychological and pedagogical literature, it is established that the development of morality in a child is inseparable from its social development. If for some reason the child does not have sufficiently developed social skills, he becomes prone to immoral behavior.

Keywords: family, morality, moral education, moral values, methods, social environment, children, personality, family education.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2021 р.